

Соболевський Павло Андрійович

*Кандидат філософських наук, докторант кафедри історії філософії
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0009-0002-6894-7244>

e-mail: pavlo.sobolevsky@gmail.com

**ВПЛИВ ФІЛОСОФІЇ ПОВСЯКДЕННОЇ МОВИ НА РАННІЙ
ЕТАП ФОРМУВАННЯ ФРАНКФУРТСЬКОЇ ШКОЛИ:
СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД**

Резюме

У межах сучасних філософських розвідок було висунуто гіпотезу щодо доцільності інтерпретації першого покоління Франкфуртської школи, а насамперед праць Т. Адорно та М. Горкгаймера, як таких, що зазнали впливу своєрідного «лінгвістичного повороту», який за структурою та інтенціями може бути зіставлений із поглядами пізнього Л. Вітгенштайна. Аргумент полягає в тому, що у філософській практиці ранніх франкфуртців можна виявити елементи, які відповідають ключовим методологічним установкам філософії повсякденної мови, зокрема в її терапевтичному, аналітичному та антиметафізичному вимірах.

Водночас, ця теза потребує уточнень, оскільки вона не враховує напруження в стосунках між франкфуртською традицією та аналітичною філософією. Одним із найяскравіших прикладів критичної дистанції є розгорнута критика Г. Маркузе аналітичної філософії в «Одновимірній людині» (1964). У цій роботі Г. Маркузе різко заперечує дієвість підходів, що ґрунтуються на описі повсякденної мови, що характеризують філософію Л. Вітгенштайна, Г. Райла чи Дж. Л. Остіна, вважаючи їх симптоматичними щодо адаптації до репресивної логіки сучасної буржуазної культури. Проте, у тій самій роботі виявлено інтерес Г. Маркузе до іншої форми філософії мови, яку він ідентифікує в постаті К. Крауса. Через цю оптику можна помітити, що критика аналітичного напрямку не є запереченням самої ідеї філософського аналізу мови, а радше її конкретних форм і суспільного функціонування.

З'являється підстава для реконструкції філософської методології ранньої Франкфуртської школи як такої, що тяжіє до певного варіанту «неквієтистської» філософської терапії. Цей підхід не обмежується відмовою від філософських проблем через вказівку на мовне непорозуміння (як це іноді інтерпретується в контексті «терапії» Л. Вітгенштайна), а передбачає радикальну діагностику та трансформацію мовних практик у межах соціальної критики. Така неквієтистська терапевтична модель дає змогу поєднувати філософський аналіз повсякденної мови з нормативно орієнтованою критикою культури.

Ключові слова: сучасна філософія, історія сучасної філософії, лінгвістичний поворот, Франкфуртська школа, М. Горкгаймер, Т. Адорно, Л. Вітгенштайн.

Вступ

У нещодавній статті Ф. Фрейєнхагена висунуто гіпотезу, згідно якої критичну теорію Франкфуртської школи першого покоління — передусім праці Т. Адорно та М. Горкгаймера — доцільно інтерпретувати як таку, що зазнала своєрідного «лінгвістичного повороту», співвідносного з трансформаціями, характерними для пізнього періоду творчості Л. Вітгенштайна. У межах цього підходу мовленнєві практики розглядаються як конститутивні для філософського аналізу соціальних структур і форм свідомості.

Водночас звернення до зазначеної гіпотези передбачає критичну перевірку її обґрунтованості через залучення концептуальних ресурсів, що містяться у праці Г. Маркузе «Одновимірна людина» (нім. *Der eindimensionale Mensch*, 1964). У цій праці здійснено розгорнуту критику аналітичної філософії мови, зокрема, позицій, пов'язаних із Л. Вітгенштайном і його послідовниками. Т. Вайман зазначає: «У 7-му розділі «Одновимірної людини» Маркузе розпочинає найстійкішу атаку на аналітичну філософію, яку я коли-небудь зустрічав у корпусі Франкфуртської школи, стверджуючи, що філософія лінгвістичного аналізу — як її найвиразніше представляють Г. Райл, Дж. Остін та Л. Вітгенштайн — радикально протистоїть емансипаційній, трансформаційній меті власне філософії» [1, р. 2]. Позитивно оцінюється інший, критичний тип лінгвістичного аналізу, який асоціюється з постаттю К. Крауса. Саме К. Краус трактується як представник «хорошої» філософії мови, здатної через сатиричну загостреність і мовну точність викривати соціальні суперечності та опиратися ідеологічній маніпуляції.

З огляду на це, постає можливість осмислення критичної теорії Франкфуртської школи як такої, що реалізує неквієтистську версію філософської терапії. У цьому сенсі, попри критичне ставлення Г. Маркузе до аналітичної традиції, у текстах Франкфуртської школи виявляється специфічне переосмислення терапевтичного потенціалу філософії, орієнтоване

не на зняття філософських непорозумінь, а на трансформацію соціальної дійсності.

Мета дослідження — визначити вплив філософії повсякденної на ранній етап розвитку Франкфуртської школи.

Методи дослідження. Зазначене дослідження здійснене в проблемному колі філософії мови, аналітичної філософії та соціальних наук. Методологічною основою є метод історико-філософської реконструкції, який спряв осмислення критичної теорії Франкфуртської школи як такої, що реалізує неквієтистську версію філософської терапії.

Результати дослідження

Біографія Т. Адорно містить низку малодосліджених, але концептуально значущих епізодів, поміж яких особливої уваги заслуговує його перебування в Оксфорді в 1930-х роках. Тут він працює з одним із засновників філософії повсякденної мови Г. Райлом. С. Мюлер-Дум зазначає: «Зі свого боку, Г. Райл, який пізніше здобув славу завдяки роботі «Поняття розуму» (The Concept of Mind, 1949), зміг прочитати твори класичної німецької філософії в оригіналі, а отже, і критику Е. Гусерля з боку Т. Адорно» [2, р. 192]. Однак ця логіка співпраці не означала інтелектуальної злагоди. Свідченням цього є відомі нотатки самого Т. Адорно, у яких він висловлює глибоке розчарування оксфордським академічним середовищем, зазначаючи, що йому доводилося «спрощувати свої ідеї до дитячого рівня, щоби зробити їх зрозумілими» для місцевих колег [2, р. 193].

Під час перебування в Оксфорді Т. Адорно завершив працю над дослідженням феноменології, що втілилося в публікації під назвою «До метакритики епістемології» (1956). Хоча ця праця вирізняється методологічною суворістю та певною стилістичною сухістю, вона, без сумніву, стала фундаментом для формування основ Негативної діалектики [1, р. 2]. Тим не менш, сам період оксфордського життя залишився для Адорно радше маргіналізованим у подальшому наративі його біографії. Його прибуття до Оксфорда відбулося в той час, коли ще не розгорнулися в повній мірі філософія повсякденної мови Г. Райла й Дж. Остіна.

Проте, можливо, саме оксфордський період містить фундаментальний зсув, який згодом визначить траєкторію не лише думки самого Т. Адорно, а й ширше — теоретичної конструкції Франкфуртської школи. У статті Ф. Фрейєнхагена 2023 року «Лінгвістичний поворот у ранній Франкфуртській школі: Горкгаймер та Адорно» автор висуває тезу про те, що у Франкфуртській школі відбувся своєрідний «лінгвістичний поворот». Філософ зазначає: «Найголовніше, що я стверджую, що в роботах М. Горкхаймера та Т. Адорно вже існував своєрідний лінгвістичний поворот, що передував (пізнішому) повороту Ю. Габермаса та відрізнявся від

нього» [3, р. 128]. Цей поворот передував комунікативній трансформації, пов'язаній із Ю. Габермасом, і водночас суттєво від неї відрізнявся.

Ф. Фрейєнхаген демонструє, що саме у зв'язку із цим раннім лінгвістичним поворотом виникає концептуальна спорідненість між Т. Адорно та пізнім Л. Вітгенштайном — не через безпосередній вплив, а через паралельне занепокоєння питаннями значення, практик мови та критичної функції філософії. У цій інтерпретації Т. Адорно вже не виглядає чужим до британського контексту, а навпаки, постає як мислитель, що опинився на межі концептуальної зони зіткнення двох традицій — континентальної та аналітичної. С. Мюлер-Дум зазначає: «І насправді, соціальна критика Т. Адорно часто набувала форми мініатюрних роздумів, викликаних своєрідним лінгвістичним аналізом» [2, р. 344].

Водночас така реконструкція потребує уточнень і обережного аналізу. Наприклад, у «Одновимірній людині» Г. Маркузе здійснює нищівну критику аналітичної філософії. На перший погляд, це ставить під сумнів будь-яку можливість продуктивного зіставлення Франкфуртської школи з традицією філософії повсякденної мови. Однак саме через цю критику відкривається новий аналітичний горизонт. Г. Маркузе неусвідомлено вказує на те, яким чином філософський аналіз мовних практик може бути заново відкрито у душі емансипативного проєкту. Т. Вайман зазначає: «Г. Маркузе неявно використовує «Одновимірну людину» для опису «хороших» та «поганих» версій філософії повсякденної мови, так і філософської терапії» [1, р. 3]. Отже, замість того, щоб сприймати аналітичну філософію як антагоністичну, ми можемо розглядати її як інструмент філософської терапії.

У такому контексті оксфордський період Т. Адорно набуває не маргіналізованого, а радше важливого значення — не як розрив або інтелектуальна пауза, а як прихований поворотний момент, через який філософія Т. Адорно отримала нові джерела натхнення.

Критика аналітичної філософії Г. Маркузе

Постає питання, наскільки виправданим є твердження про глибинну спорідненість філософської позиції Франкфуртської групи першого покоління із пізнім Л. Вітгенштайном. Згідно з Ф. Фрейєнхагеном, така спорідненість справді має місце. Ф. Фрейєнхаген зазначає: «Підсумовуючи, я не стверджую, що між (пізнішим) Л. Вітгенштайном, Т. Адорно та М. Горкгаймером був якийсь позитивний вплив, хоч у якомусь напрямі. Натомість паралель, яку я пропоную далі, полягає в схожих картинах мови, які вони, наскільки нам відомо, розвивали незалежно одне від одного» [4, р. 137]. У тих нечисленних випадках, коли Т. Адорно згадує Л. Вітгенштайна, ці згадки зазвичай мають критичний характер. Наприклад, у «Лекціях із негативної діалектики» (1965 — 1966) Т. Адорно називає знамениту тезу Л. Вітгенштайна «Про що не можна говорити, про

те варто мовчати» — «антифілософським твердженням *par excellence*» [5, р. 74]. Згідно Т. Адорно, саме філософія має прагнути висловити те, що не може бути прямо висловлене.

Зазначене твердження потребує уточнення з огляду на зміст праці Г. Маркузе «Одновимірна людина» (1964), особливо її сьомого розділу, у якому вміщено ґрунтовну критику аналітичної філософії мови, з акцентом на позиціях Г. Райла, Дж. Остіна та пізнього Л. Вітгенштайна. Хоча Г. Маркузе не був настільки тісно пов'язаний із Т. Адорно та М. Горкгаймером, як вони між собою, він стабільно розглядається як одна з ключових фігур Франкфуртської школи. Його критика аналітичної філософії часто розглядається як змістовне доповнення до аналогічно негативного, хоч і менш розгорнутого, ставлення до неї з боку Т. Адорно.

Ця критика зосереджена на тому, що аналітична філософія постає як суто «позитивне» мислення, неспроможне до критики суспільства в його дійсному, історично обумовленому вигляді. На думку Г. Маркузе, справжнє філософське мислення повинно мати «негативний» характер — тобто бути здатним до радикального заперечення наявного стану речей. Г. Маркузе зазначає: «Наприклад, здається, що сенсуалізм і матеріалізм самі по собі негативно ставляться до суспільства, у якому життєво важливі інстинктивні та матеріальні потреби незадоволені. На противагу цьому, емпіризм лінгвістичного аналізу рухається в рамках, які не допускають такої суперечності — самонав'язане обмеження поширеним поведінковим універсумом створює внутрішньо позитивне ставлення. Незважаючи на жорстко нейтральний підхід філософа, заздалегідь визначений аналіз піддається силі позитивного мислення» [6, р. 176].

Аналітичний дискурс, згідно з Г. Маркузе, зводить філософію до техніки концептуального аналізу, що не зачіпає жодним чином усталену реальність. Вона не критикує, не трансформує, а лише констатує та нормалізує. Прикладом цього є, на думку Г. Маркузе, «зневажливе ставлення Дж. Остіна до альтернатив загальноновживаним словам та його наклеп на те, що ми їх «вигадуємо у своїх кріслах після обіду» [6, р. 177]. Вітгенштайнове твердження про те, що «філософія залишає все як є», також тлумачиться як вираз інтелектуального самозречення.

На цій підставі робиться висновок, що аналітична філософія мови, зокрема її оксфордський та кембриджський варіанти, функціонує як інтелектуальна підтримка статус-кво. Там, де філософія має прагнути до історичного перетворення реальності, аналітичний дискурс редукує її до справи в логічній ясності та мовній відповідності, цим самим виключаючи можливість критичної рефлексії над соціальним цілим.

В «Одновимірній людині» Г. Маркузе імпліцитно вибудовує концептуальне розрізнення між продуктивними та репресивними формами

як філософії повсякденної мови, так і філософської терапії. Задля реконструкції цього латентного концептуального поля пропонується звернутися до фігури К. Крауса, на якого Г. Маркузе посилається як на символічного патрона або «святого покровителя» автентичної, критично орієнтованої філософії повсякденної мови — тієї, що протистоїть редуccionізму та позитивістському аналізу мовних практик.

Спираючись на інтерпретацію, запропоновану Г. Маркузе, можна висунути аргумент щодо можливості застосування його уявлень про «позитивну» версію філософії повсякденної мови та філософської терапії до аналізу проекту Т. Адорно, втіленого у *Minima Moralia* (1949) [7]. Цей текст, з огляду на власну фрагментарну форму та естетично забарвлену критику щоденного досвіду, можна осмислити як практичну реалізацію емансипативного потенціалу мови, який Г. Маркузе ідентифікує у творчості К. Крауса. У цьому сенсі *Minima Moralia* постає не лише як етична чи соціально-філософська рефлексія, а й як форма філософської терапії.

Такий підхід дає змогу не лише уточнити контекст і зміст мовної критики в межах франкфуртської традиції, а й суттєво поглибити та підсилити теоретичні положення, висунуті Ф. Фрейєнхагеном щодо існування своєрідного «лінгвістичного повороту» у рамках першого покоління Франкфуртської школи.

К. Краус як філософ повсякденної мови

В есе 1931 року подано характеристику К. Крауса як мислителя, для якого мовлення і мораль становлять єдине нерозривне ціле. Підкреслюється, що в його підході всі елементи — як мовні, так і фактичні — розглядаються виключно крізь призму справедливості. Основна увага в його публіцистиці зосереджена на критиці журналістського середовища, яке він сприймав як джерело моральної деградації. Таке ставлення зумовлене сприйняттям журналістики як практики, що поширює суб'єктивні думки замість обґрунтованих суджень, тим самим нівелюючи здатність мови до критичного спротиву. Саме така практика вбачалась як загроза для морального змісту публічного дискурсу, аналогічно до критики, яку пізніше висловлював Маркузе на адресу аналітичної філософії.

В. Беньямін зазначає: ««Чи преса є повідомленням? Ні: це подія. Чи це мова? Ні: життя. Преса не лише стверджує, що справжні події — це її новини про події, але і створює зловісну ідентифікацію, яка постійно створює ілюзію, що про вчинки повідомляється ще до того, як вони будуть здійснені» [8, р. 440].

Виявляється, що реконструкція критичного методу К. Крауса, здійснена В. Беньяміном, за своєю структурою є близькою до підходу, який Ф. Фрейєнхаген [9] приписує Т. Адорно [10] та М. Горкгаймеру [4]. Ключовою

в цьому контексті є формула з поезії К. Крауса 1929 року, у якій виточки проголошуються одночасно й початком, і метою. В. Беньямін інтерпретує цю тезу як амбівалентне повідомлення: з одного боку — невідворотність скінченності, з іншого — трансцендентне утішення, що передбачає можливість повернення до втраченого порядку. Саме така перспектива, згідно з Беньяміном, лежить в основі судження Крауса про сучасний йому Відень [8, р. 451].

Цей підхід може бути концептуалізований як форма натуралізму, у якій апеляція до «походження» виконує функцію об'єктивного критерію або телеологічного орієнтиру. Походження постає не лише як історична точка, а як нормативний горизонт, до якого має бути спрямована критика. У цьому сенсі мова є єдиним доступним інструментом, що дає змогу хоча й опосередковано наблизитися до уявлення про «правильний» світ. Отже, критичне мислення має здійснюватися як пошук напрямку до етично значущої мети через рефлексію над мовними структурами, що формують наше розуміння дійсності.

Філософська терапія

В «Одновимірній людині» Г. Маркузе пропонує уявлення про «позитивну» форму філософії повсякденної мови, що безпосередньо пов'язується з можливістю здійснення філософії як терапії в інтересах емансипативної критики. Водночас його міркування щодо цього питання залишаються на програмному рівні та мають радше схематичний характер. Проте загальна інтенція Г. Маркузе в цьому контексті спирається на припущення, що практика «роз'яснення понять», притаманна філософії повсякденної мови, іноді може справді слугувати емансипативним цілям. Він зазначає, що ми живемо в «неоднозначному, розпливчастому, неясному всесвіті, і він, безумовно, потребує роз'яснення» (там само). Якщо таке роз'яснення здійснюється в межах філософії повсякденної мови, орієнтованої на емансипацію, то її завданням стає виявлення невідповідності між суб'єктивним значенням понять (як вони уявляються індивіду в межах «суб'єктивного розуму») та їхнім об'єктивним сенсом.

У цьому контексті доречно звернутися до критичної методології Т. Адорно, зокрема до його аналізу повсякденних уявлень у *Minima Moralia*. Наприклад, у фрагменті «Здоров'я до смерті» він демонструє, що домінантне уявлення про «здоров'я» функціонує як ідеологічна маска. Зовнішні атрибути «здоров'я» — фізична підтягнутість, стабільність психіки, «природна» врода — виступають критеріями «нормальності», яка виявляється адаптацією до хворого соціального порядку. Таким чином, «здоровими» визнаються саме ті, хто найуспішніше інтегрується в репресивну структуру реальності, що в глибинному сенсі є ірраціональною.

Т. Адорно зазначає, що «досягнення», необхідні для втілення ідеалу «здорової» людини, є наслідком глибокого психологічного каліцтва. Саме тому він пише: «Усі рухи за здоров'я нагадують рефлекторні рухи істот, чий серця перестали битися» [7, р. 59].

Цей аналіз демонструє фундаментальну напругу між «суб'єктивним» і «об'єктивним» розумом, яка, за Т. Адорно, є симптомом глибшої соціальної патології. «Єдиний об'єктивний спосіб діагностики хвороби здорових — це невідповідність між їхнім раціональним існуванням та можливим шляхом життя, який може бути заданий розумом» [7, р. 59].

Саме подібне критичне «уточнення» понять, на думку Г. Маркузе, може виконувати автентичну терапевтичну функцію. У такому разі філософія як терапія розкриває свою політичну сутність. Вона наближається до виконання своєї терапевтичної функції остільки, оскільки «звільняє думку від її поневолення встановленим універсумом дискурсу та поведінки, з'ясовує негативність Істеблішменту ... та проектує його альтернативи» [6, р. 203]. Хоча ефект такої філософії залишається «лише» ідеологічним — тобто має наслідки передусім у сфері думки — ця ідеологічність, як підкреслює Г. Маркузе, є не слабкістю, а долею філософії, яку жоден сцієнтизм чи позитивізм неспроможні подолати. Саме в цьому сенсі терапевтичне завдання філософії як критики — «показати реальність такою, якою вона є, і вказати на те, що вона не дозволяє стати реальністю» [6, р. 203].

Висновки.

У цій статті було здійснено спробу переосмислення інтелектуального спадку Франкфуртської школи шляхом залучення методологічних підходів, характерних для традиції аналітичної філософії, зокрема філософії повсякденної мови. Основна теза полягала в тому, що цілком плідно інтерпретувати деякі ключові концепти критичної теорії — передусім у творчості Т. Адорно, М. Горкгаймера, Г. Маркузе та В. Бен'яміна — крізь призму методологічних інтуїцій, які були розвинуті в працях пізнього Л. Вітгенштейна, а також Дж. Л. Остіна та Г. Райла. За умови коректного тлумачення понять «філософії повсякденної мови» та «філософської терапії», таке порівняння дає змогу виявити несподівані точки перетину між двома на перший погляд розрізненими традиціями.

Разом з тим, завданням статті було не лише виявлення історико-філософських аналогій, а й формулювання потенційної моделі філософської терапії, яка не зводиться до сцієнтистських або редуктивних підходів. У цьому сенсі запропонована інтерпретація слугує спробою концептуалізувати філософську терапію як інструмент критичного мислення, що виходить за межі вузького академічного контексту.

Насамперед, у статті підкреслюється, що Франкфуртська школа становить не лише історичний інтерес, а й містить інтелектуальні ресурси, які залишаються актуальними для сучасної філософської рефлексії. Її представники здійснювали теоретичну роботу, яка має значний потенціал для розуміння природи філософської практики. Отже, запропонована в статті модель нескієнтистської філософської терапії, сформульована на підставі аналізу текстів ранньої Франкфуртської школи, може бути адаптована для ширшого кола філософських завдань у сучасному інтелектуальному полі.

Список посилань/References

1. Whyman, Tom. (2023). Two sorts of philosophical therapy: Ordinary language philosophy, social criticism and the Frankfurt school. *Philosophy and Social Criticism*, 1-20.
2. Müller-Doohm, S. (2005). *Adorno: A Biography*. Cambridge: Polity Press, 648 p.
3. Freyenhagen, F. (2023). The Linguistic Turn in the Early Frankfurt School: Horkheimer and Adorno. *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 61 (1), 127-148.
4. Horkheimer, M. (2013). *Eclipse of Reason*. London: Continuum, 139 p.
5. Adorno, T. (2008). *Lectures on Negative Dialectics*. Cambridge: Polity, 290 p.
6. Marcuse, Herbert. (1991). *One-Dimensional Man*. Oxford: Routledge, 325 p.
7. Adorno, T. (2005). *Minima Moralia*. (E.F.N. Jephcott, trans.). London: Verso, 255 p.
8. Benjamin, W. (2005). *Karl Kraus. Selected Writings, Vol. 2, Part 2*. Harvard University Press, 470 p.
9. Freyenhagen, F. (2023). Objective Reason, Ethical Naturalism, and Social Pathology: The Case of Horkheimer and Adorno. *Naturalism and Social Philosophy*, 245-266.
10. Adorno, T. W. (2001). *Problems of moral philosophy*. Blackwell, Polity Press, 234 p.

Pavlo Sobolevskyi

Candidate (PhD) of Science in Philosophy,

doctoral student of the Department of History of Philosophy

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0002-6894-7244>

e-mail: pavlo.sobolevsky@gmail.com

**THE INFLUENCE OF ORDINARY LANGUAGE PHILOSOPHY
ON THE EARLY FORMATION OF THE FRANKFURT SCHOOL:
A CONTEMPORARY VIEW**

Abstract

Recent discussions in modern philosophy suggest a new way of interpreting the early Frankfurt School – especially the works of T. Adorno and M. Horkheimer. The idea is that their approach shows signs of a «linguistic turn», similar in structure and intention to the later work of L. Wittgenstein. Specifically, elements of their thinking reflect core features of the philosophy of ordinary language – particularly its therapeutic, analytical, and anti-metaphysical tendencies.

That said, this view needs to be refined. It overlooks the significant tension between the Frankfurt School and the broader tradition of analytic philosophy of language. A clear example of this tension is found in H. Marcuse's *One-Dimensional Man* (1964), where he strongly criticizes analytic approaches – especially those associated with L. Wittgenstein, G. Ryle, and J. L. Austin – for focusing too narrowly on ordinary language. Marcuse saw this focus as a sign of conformity to the dominant values of modern capitalist society.

However, Marcuse also showed interest in another type of linguistic philosophy, one he associated with the writer and satirist K. Kraus. From this angle, Marcuse's critique is not a rejection of linguistic analysis as a whole, but of specific forms and how they operate socially.

This opens the door to rethinking the Frankfurt School's early methodology as a kind of «active» or «non-quietist» philosophical therapy. Rather than simply solving philosophical problems by identifying language confusion – as

some readings of Wittgenstein suggest – this approach seeks to challenge and reshape language use as part of broader social critique. In this way, ordinary language analysis becomes a tool for cultural criticism with clear ethical and political implications.

Keywords: modern philosophy, history of modern philosophy, linguistic turn, Frankfurt School, M. Horkheimer, T. Adorno, L. Wittgenstein.

Стаття надійшла до редакції 05.05.25

© Соболєвський П. А., 2025